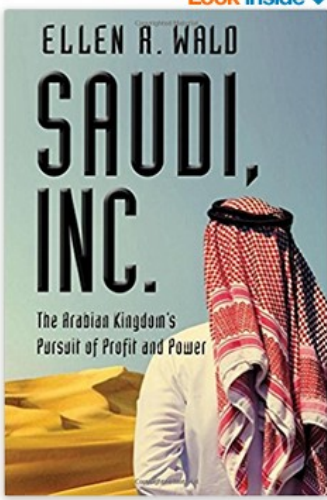

Kitap Özeti – Saudi, Inc. : The Arabian Kingdom's Pursuit of Profit and Power – Ellen R. Wald

Suudi Şirketi : Arap krallığının güç ve kar mücadelesi

Yazar: Ellen R. Wald

448 Sayfa

Goodreads skoru: 3.8/5

Barış skoru: 3.4/5

Giriş

Okuduğum kitaptaki bir çok detayı daha sonra hatırlamadığımdan not çıkarmaya karar verdim. Notlar şahsi olduğu için atladığım kısımlar benim için önemli olmayan kısımlardır. Dönüp bakınca önemli bulduğum yerleri bir çırpıda bulabilmek için özet kısımları da aşağıya ekledim.

Kitap kısaca Suudi petrol şirketi Saudi Aramco'nun ve Suudi Arabistan'daki petrol tarihini anlatıyor. Riskli konulara çok girmiyor, kritik olduğu kısımlar az. Pop, kolay okunur. İlk kısımda tarihte gerek ABD kaynakları gerek Suudi taraftan söylencelerden bir tarihsel dizgi var, ama kitabın ikinci kısmında olay Suudi reklamına dönüşüyor. Yine de okunur bir kitap. Yazarın konulara yaklaşımında bir reklam kokusu var. Yer yer tekrarlar ve tarihsel olarak gidip gelmeler var. Özet o yüzden tam bir tarih sırası takip etmiyor.

12 kısımdan oluşan kitapta (10 bölüm +Giriş+Sonuç) ilk 5 kısım başlangıç, sonraki 3 kısım gelişme, son 4 kısım da MbS (Muhammed bin Salman-Ocak 2015) dönemine kadar olan kısımları anlatıyor.

Kitap Suudi Arabistan tarihine de basit bir giriş. Üzerinde durduğu nokta, Suudilerin petrole pragmatik bakarak politikayı karıştırmadıkları. Çevrelerindeki ülkeler millileştirme konusunda sert ve keskin adımlar atarken, Suudilerin sabırlı politika ile satın alarak ve ortak işbirliğini devam ettirerek Aramco'yu Saudi Aramco'ya evirdikleri anlatıyor. Suudi Arabistan'ı etkileyen önemli olaylara da yer verilen kitapta Suudi Arabistan'da ittifak kurmanın önemini de altı çizilmiş. Kitapta altını çizdiğim kısımların özeti aşağıda

Kitap Özeti

Kitap 1902 yılında El Suud (al Saud) ailesinden Abdulaziz ibn Saud'un, Raşid kabilesinin babasından aldığı Riyad'ı geri alma macerası ile başlıyor. 40 adamı ile şehre giriyor. Raşid'in Riyaddaki valisi Ajlan'ın evini basarak öldürüyorlar. Adamları ile Riyad'ı teslim alıyor.

Batılıların açısından bunun bir anlamı yok. İngilizler için yerel bir savaşçı, onlar için T.E. Lawrence ve Mekkeli Şerif Hüseyin ana unsur. Abdulaziz bu yüzden Riyad ve Necid sonrası, Hüseyin'in etkin olduğu bölgelere

saldırıyor. 1925'te Mekke, 1928'de de Arap yarımadasının büyük kısmını alıyor. 1932'de Kuveyt'ten gelen sığınmacı gibi gelen adam, Suudi Arabistan'ı ve krallığını ilan ediyor. 30 yıl savaştan sonra Krallığını kuruyor. O sırada Riyad'da 40000 nüfus var.

1933'te ise Amerikalılar, ülkede petrol olabileceği düşüncesi ile kralla müzakereye geliyorlar. Bir kaç ay sonra anlaşma imzalanıyor. Hatta Kral, Abdullah Süleyman'a (maliye işlerinden sorumlu) anlaşmadan memnun olup olmadığını soruyor, memnun olduğunu söyleyince "Allah'a tevekkül et ve imzala" diyor 5 yıl sonra petrol bulunuyor. "Güçlü Aramco, Güçlü Suudi Arabistan demek", "Petrol Tanrıdan hediye, petrolün çıkarılması ise gerçekten de insanın emeği" gibi sözlere yer verilmiş.

Birinci bölüm Şeyh(dini anlamda değil, Araplarda saygı anlamında) Abdullah Süleyman kısaca Süleyman'ın odağında. Süleyman 1919'da amcasının yanında krala hizmet ediyor ve finansal işlerden sorumlu. Tam bir maliyeci, para yoksa ortada yok. Kralın verdiği söz-izinleri ödüyor ve sandıkta saklıyor herşeyi.

1933'de Suudiler Socal (Standard oil of California- daha sonra Chevron'a) imtiyaz veriyor. Abdülaziz Amerikalıların petrol bulacağına hiç inanmıyor, hatta o kadar ümitsiz ki, yer altı suyu bulurlarsa haber vermelerini istiyor.

İngilizlerin 1917'de Abdülaziz'i takip için görevlendirdiği isim Harry Philby. Philby ile Lawrence aslında paralel yaşamlar yaşıyor. Philby Abdülaziz'i, Lawrence'da Şerif Hüseyin'i destekliyor. Lawrence İngiliz hükümetini de adamlarının Şerif Hüseyin olduğuna ikna ediyor. Philby, Abdülaziz'ten etkileniyor. 1924'te ise İngiliz dışişlerinden istifa ediyor, veya ettiriliyor. Çünkü İngilizler Philby'nin Abdülaziz'e gizli bilgi aktardığını keşfediyor. Philby bir noktada müslüman oluyor ve Abdullah oluyor. Abdülaziz'in ölümüne kadar yakın danışmanlarından biri oluyor. 1953'te Abdülaziz ölünce yerine geçenleri babalarının prensiplerini taşımamakla itham ettiği için sürgün ediliyor.

Mart 1938'de Dammam'daki 7nolu kuyu da petrol bulunuyor. 1585 v/g üretime başlıyor. 3 günde 4000v/g(varil/gün)'e çıkıyor. 1 Mayıs 1939'da Dharan(Dammam'ın yakınındaki şehirde) Kral vanayı çevirerek Dammam'dan Ras Tanura (Körfez limanı)'na giden boruhattına petrol veriyor. 1940'da üretim 20,000v/g oluyor.

2. Dünya Savaşı sonrası Socal ve Casoc'a Standard Oil of New Jersey ve Newyork (Socony) katılarak 4 şirket Arabian American Oil Company, Aramco'yu kuruyor. 1947'de Aramco üretimi 200,000 v/g. 1948'de İsrail devleti kuruluyor, Abdülaziz büyüyen çatışmanın Aramco ve petrol üretimini etkilemesine izin vermeyeceğini belirtiyor. O sırada Aramco'dan yılda 15 milyon \$ gelir geliyor. ABD büyükelçisinde göre Abdülaziz İsrail devletiyle ilgili "Araplar, Filistin'in Akdeniz kıyısında bir Yahudi yerleşkesine itiraz etmez. Arapların korkusu bir defa İsrail devleti kurulduktan sonra tüm Filistin'e yayılması".. Petrol paraları geldikçe havaalanı, yollar, binalar inşa ettiriliyor.

Tüm bunlara rağmen ABD resmi büyükelçiliğini ancak Haziran 1946'da kuruyor. Yani şirketlerden 14 yıl sonra. Elçiliğe ilk klimalar 1948'de monte ediliyor. O zaman ki ABD büyükelçisi Child'a Kralın karşısına çıkarmak için geleneksel Suudi giysisi giydiriliyor. Elçi'de Suudilerle karışması gerektiğine inanıyor. 1946'da petrol gelirleri hac gelirlerini aşıyor.

Gelen gelirler ile Arabistan'ın inşası için San Francisco merkezli Bechtel şirketi müteahhitlik yapıyor. Şirket 1700 km'lik Trans-Arap boru hattını yapıyor. Ortadoğu için Bechtel, IBI (International Bechtel Inc) kuruyor. Daha sonra Kral bir demiryolu hattı istiyor, 1949 sonunda ise yollar, santraller, hastaneler vs yapıyor. 1948 sonunda Suudilerin IBI'ye 1 milyon \$ borcu olduğu ortaya çıkıyor. Olaylar birbirini izliyor ve Suudiler aslında projelerin çok pahalıya yapıldığını anlıyor. Bechtel'e hem iş verip hem borç bırakarak olayları sürüklüyorlar. Suudiler başka bir ABD firmasından danışmanlık alıyor. Bechtel'e borçlar ödeniyor ama gelişmek için olayların daha çok içinde olmaları (kazık yememek için) anlıyorlar. Yurtdışına eğitime adamlar gönderiyorlar, başka işbirlikleri kuruyorlar.

Suudilerin hızlı para harcaması herkesi endişelendiriyor. Aslında para sadece projelere değil Kral Abdülaziz'in ittifaklar kurması için de harcanıyor. 1950'de Süleyman, Aramco'ya demiryolu taksidini göndermiyor. Suudiler müzakerelerde Aramco'nun 1949 yılında ABD'de karının %38'i kadar yani 40 milyon \$ vergi verdiğini söylüyor. Süleyman Aramco'yu sıkıştırmaya başlıyor, Aramco'ya 1932'de verilmiş ve 2012'de sonlanacak imtiyazı yeniden müzakere etmek istiyor. O sırada Irak, kuyu başında %25 alırken, Suudilere daha az pay veriliyor.

28 Kasım 1950'de taraflar arasındaki müzakereler başlıyor. Suudiler %50-50 kar paylaşımı anlaşması istiyor. 1943'te Venezüella benzerini Shell ile yapmıştı. 29 Aralık 1950'de yeni bir gelir vergisi düzenlemesi ile Aramco 50-50'yi kabul ediyor. Anlaşmanın ismi "December 1950 Anlaşması" oluyor.

Suudi Kral, Amerikalılara "Gitmenizi istemiyorum, ne şimdi ne sonra" diyor. Aslında Amerikalılar da Suudilerin taleplerini yerine getiriyorlar.

1951 Ekim'de İran petrol sektörünü devletleştiriyor. Ama Abdülaziz anladığımız anlamda milliyetçi değil, daha pragmatik. Suudilerin Aramco'da daha çok yer alma çabaları 1959'a kadar gerçekleşmiyor. 1959'da Suudi petrol bakanı Abdulla Tariki ve Hafız Wabha (Suudi Arabistan'ın eski İngiltere büyükelçisi) Aramco yönetimine giriyor

Kar paylaşımında petrol fiyatı fiktif belirlendiğinden Suudiler şüpheleniyor. Çünkü piyasa fiyatı Aramco'nun söylediğinin çok üzerinde. Bir Amerikalı danışmanlık firması kiralyorlar. (DeGolyer ve MacNaughton). Tüm bu tartışmalar sırasında ABD ordusunun Dhahran'da bir önemli hava üssü kiralamasına Süleyman'da sıcak bakıyor.

Daha sonra Faysal ve Aramco petrolün piyasa fiyatının %2 eksikine 50-50 anlaşmasını onaylıyor.

Nisan 1953'te Abdülaziz rahatsızlandığı için Riyad'dan Taif'e götürülüyor. Dağ havası iyi gelir deniyor. Gerçekten de kral biraz iyileşiyor. Fakat that kimin olacak tartışması yaşanıyor. Kral 1933'de en yaşlı oğlu Saud'u zaten veliaht atamıştı. Diğer oğlu Faysal da baş danışman.

Abdülaziz,oğlanlarının ellerini vücudunun üstünde birleştirip "Yemin edin, ben gidince birlikte çalışacağınıza. Yemin edin, tartışsanız da bunu içeride yapın. Dünyanın anlaşmazlıklarınızı görmesine izin vermeyin". Bir diğer şahite göre 7 defa yemin ettiriyor.

Fakat dağ havası iyi geliyor, Kasım 1953'ün ilk günlerinde Kral Abdülaziz iyileşir gibi oluyor. Fakat 9 Kasımda kalp krizinden oğlu Faysal'ın kollarında ölüyor. Faysal kardeşi Saud'un krallığını hemen kabul ediyor. Babasının yüzüğünü alıp kardeşine takıyor.

Cenaze namazı Taif'de kılınıyor, ve hiç bir tören yapmadan Abdülaziz Riyad'da mezar taşı olmayan bir mezara gömülüyor. 1964'te biyografisini yazan David Howarth'a göre Riyad'da çok az kişi mezarının nerede olduğunu biliyor diyor. Suudi ailesindeki kraliyet mensuplarının mezarlarında hiçbir belirtici iz yoktur. Vahhabi geleneğinin etkileri. Hatta Suudi bayrağı üzerinde kelime-i şahadet olduğu için ulemanın görüşü doğrultusunda bayrak yarıya bile indirilmez.

Kitapta Aramco'nun Suudi halkındaki dönüştürücü etkisine örnek olması için, Saudi Aramco'nun ilk Suudi CEO'su Ali al-Naimi'yi örnek veriyor. barissanli.com. Petrol bulunmadan 3 yıl önce doğan, 4 yaşında boşanmış annesi ile yaşayani 9 yaşında bir çift ayakkabısı bile olmayan bu adamı 8 yaşında annesi babası ile yaşamaya Dhahran'a gönderiyor. Abisi Aramco okuluna giderken onu da yanında götürüyor. Sabahları okula gidiyor, öğleden sonra ofiste getir-götüre bakıyor. Sonra Aramco liseye Lübnan'a ardından da jeoloji okumaya ABD'ye gönderiyor.

-

1950lerde İran, Mısır, Irak ve Suriye da kanlı darbeler olmasına rağmen, Suudi Arabistan'da güç sorunsuz değiştiriyor.

Abdülaziz'in iki oğlu Saud ve Faysal. Saud, olaylara daha az hakim parayı biraz hesapsız harcayan; Faysal ise daha detaycı ve devlet adamı tipi çiziyor, kitapta. İlk "ulusal Suudi petrol şirketi" konuşması da bu yıllarda konuşuluyor

1954'de uzun zamandır finans işlerine bakan Süleyman istifa ediyor. Yardımcısı Muhammed Suroor yeni maliye bakanı oluyor.

Eski kral bir bakanlar kurulu istemişti. Saud bunu topluyor başında kardeşi Faysal'ı getiriyor. Fakat bu kurula da Saud pek danışmıyor. Tabiri caiz ise har vuruyor harman savuruyor.

1958 başında krallık büyük bir finansal sorunla karşı karşıyadır. Borçtan maaşlar ödenemiyor. Mart 1958'de genç kardeşlerden Prens Talal, Kral Saud'dan 29 yaş küçük. Talal'ın evinde Saud ailesinin büyükleri bir araya geliyor. Daha sonra kral olacak abisi Abdullah'ın desteği ile Talal, veliaht prens Faysal'ı alıyor. Talal daha liberal bir Meclis-el-Şura, aile için danışma kurulu kurmayı burada daha fazla kardeşin yer almasını öneriyor. Bu öneri babasının Bakanlar Kurulundan farklı. Talal'a göre Suudi Arabistan'ın problemleri Saud'un diğer kardeşlerini dışlamasından kaynaklanıyor. Fakat plan Faysal'a bağlı, çünkü tüm reformları Faysal'ın yapması gerekiyor. Saud, kardeşlerin planına ok veriyor. Kral emri ile krallık Saud'da kalırken, ülkemin yönetimi Faysal'a delege ediliyor. Faysal iktidarı aldığı anda, hazineye sadece 100\$ olduğu söyleniyor.

Faysal, IMF'den Mısırlı ekonomist Zeki Saad'ı finans danışmanı olarak alır. Suudi bankalardan birinden borç bularak, maaşları öder. 1959'da Suudi'lerin ilk gerçek bütçesi olur. 1960'da da bütçeyi dengelemeye yakındırlar. Faysal hatta cebinde bir liste ile gezer ve her bakanlığa çıkarır parayı ne yaptıklarını sorarmış.

Fakat Faysal'ın aşırı sıklığı hükümet harcamalarını da kesince, ülke resesyona girer. Talal'da endişenmeye başlar. 1960'da Talal 29, Saud 58, Faysal 56 yaşında. Liberal prens denemeler Abdulmuhsin (39), Fevvez (26), Badr (28) ile birlikte hareket ederler. Saud ile liberal reformlar için ittifak planı vardır.

1961 Aralık'ta Faysal bütçeyi Saud'a sununca, Saud imzalamaz, Faysal da istifa eder ama dış işleri bakanı yapılır. Talal maliye bakanıdır. Ama Saud gücü eline alınca Talal'ın liberal planlarından vazgeçer. Talal'da Eylül 1961'de istifa eder. 1961'de Saud'un birden mide kanaması geçirir. Önce Boston'a sonra Avrupa'ya gider tedavi için. Bu dönemde Faysal gücü geri alır. Geri alınca Talal'ın pasaportunu Nasser'ı destekliyor diye geri alır. Fawwaz ve Badr'de Kahire'ye sürülür. 4 yıl sonra affedilirler.

Abdullah Tariki'de petrol ve mineral kaynaklar bakanı atanır. 1960'da Venezüella petrol bakanı Juan Perez Alfonso ile OPEC'i kurmuşlardır. Kızıl şeyh olarak bilinmektedir. Kahire'de lisans, Teksas üniversitesinde de master yapmıştır. Tariki Amerikalılara göre radikaldir. Mesela Meksika'ya gittiğinde PEMEX ve Meksika'nın petrol sektörünü millileştirilmesinin zaferlerini anlatanlarla biraradadır. Tariki aslında Amerikalıların Aramco lojmanlarına erişimi olan ilk Suudi'dir, 1952-1954 arası Amerikalı hanımı ile yerleşkede yaşarlar.

Tariki, mesela, taşımacılık işini Aramco'dan ayrı yapmak ister, Suudiler Aristotle Onassis ile anlaşır ama Aramco bu anlaşmalara aykırı der (tüm zincir Aramco'da). Gerçi zorlamalar ve bölgedeki milliyetçilik akımları ile, ABD dışişleri bakanlığının da ittirilmesi ile Aramco, yönetiminde 2 Suudi'ye yer verir. Tariki ve Hafiz Wabha. Tariki dürüst ama Aramco'ya biraz düşmanlık beslemektedir.

OPEC'in kurulmasında Tariki'nin birlikte çalıştığı Juan Perez Alfonso asıl fikir babasıdır. Alfonso TRC(Texas Railroad Commission)'ı iyi çalışmıştır. TRC 1920-1930'larda düşen fiyatları üretimi kontrol ederek doğrultmaya çalışmıştır. 1960'da Tariki ve Alfonso diğer petrol bakanlarını da toplantıya çağırırlar. Görev "petrol fiyatını korumaktır, yol petrol üretim limitleri ve ülkelerin kendi petrol kaynaklarını kontrolüdür". Tariki'nin sloganı "Arap petrolü Araplar içindir". İran'ın Musaddık'ını da övmektedir. Tariki 1962'de Saud ailesini açıkça eleştirince işinden olur.

Yerine ılıman Ahmed Zeki Yamani gelir. 32 yaşında Mekkeli bir avukattır, hükümete de 4 yıldır petrol danışmanlığı yapmaktadır. Yamani, 26 yıl petrol bakanlığı yapar. Aramco'yu Suudileştirir ama al-Saud yöntemi ile.. Nasser ve Musaddık yöntemi ile değil.

Saud krallığına dönünce veliaht prens Faysal'la sorunlar yine alevlenir. Saud tüm gücü ister, Faysal da istifa ile tehdit eder. Faysal gücü geri vermez. Fakat Avrupa'da bir ameliyet sonrası kardeşleri Saud'da Eylül 1963'te yazılı olarak söz alırlar, Faysal'ın kararlarına meydan okumayacaktır.

Fakat Arabistan'a dönünce sözünden cayar, etrafta kabilelerden destek arar. Bu da aslında aile kurallarına aykırıdır. 1500-1800 saray muhafızı alır. 1963 kışı boyunca endişe vardır.

Faysal ilginç birşey yapar, bir gün saray duvarlarının önünde arabasını durdurur, bir askere yaklaşır, yeterli ikram alıp almadıklarını sorar, cevabı beklemeden kahve göndereceğini söyler. Zekice hamle ile Faysal her duvarın yakınından geçtiğinde askerler ona selam verir. Saud daha da kızar ve bir mektup yazar "Düşmanımın elleri boynumdayken tüm gücümle ona saldırırım" der.

Saud Arab ligi zirvesine gider, dönünce gücünü geri ister. Kardeşler Muhammed ve Abdullah, Ulusal Muhafızlar ile Saud'u devirmek isterler, Faysal kararsızdır. Faysal onun yerine ulemaya gitmek ister. Muhammed'in amcaları, yani Abdulaziz'in kardeşleri, konuyu ulemaya getirir. Ulema 29 Mart 1964'te bir karar verir ve Faysal'ın devlet işlerinde Saud'un onayını almasına gerek olmadığını belirtir. 30 Mart 1964'te aile bireyleri konseyi Saud'u tüm resmi görevlerinden uzaklaştırma kararını yayınlar.

Saud konuyu ulemaya taşır, gücü elinden alınmış kral olur mu der, ama prenslerden Muhammed ve kardeşi Khaled'de ulema ile görüşür. Ulema bu noktada Faysal'ı kral ilan etmek üzeredir. Faysal ise hemen kabul etmez, çok sert bir karar (kardeşine karşı) olarak görür. barissanli.com. Ulema 3 gün Saud'un tahtan inmesi için uğraşır. Kardeşler Ulusal Muhafızları (askeri müdahale ile tahttan indirme) yardıma çağırmayı düşünürler. En sonunda Muhammed kardeşi Saud'u gidip ikna eder. Kral Faysal olur. Saud 5 yıl sonra 1969'da Atina'da ölür.

Suudilerde krallık doğrudan babadan oğula geçmiyor, bir değerlendirme ve ittifak kurma becerisi önemli. Faysal resmi olarak tahta Kasım 1964'te çıktı, ama veliaht prens Mart 1965'e kadar açıklanmadı. Kardeşlerden Muhammed en hırçın olanıydı, hatta Ebu Şereyn (iki şeytanın babası) lakabı vardı. Bazıları da Abdülaziz'in oğlu Fahd'ın (7. oğlu) veliaht olmasını istedi.

Abdülaziz'in en sevdiği ve etkili eşi Hassa Sudairi. Sudairi'ler Necdi kabilesinden geliyor ve al-Saud'lar ile uzun bir birliktelikleri var. Hassa Sudairi'nin Abdülaziz'den 8 oğlu oluyor, 1922'de Fahd ölen bir kardeşinin ardından evliliğin 2. çocuğu. Kalan çocuklar Sudairi Yedilisi olarak bilinecek. Fahd karar alırken kendi başına alan ve başkalarına danışmayan zeki biri.

Fakat aile, Muhammed'in küçük kardeşi Khaled'i veliaht seçiyor. Herkesin favorisi değil ama herkes üzerinde uzlaşıyor. Akıllı bir uzlaştırmacı. Khaled veliaht olunca, aile meclisi ile çok zaman geçirerek, aslında arayı buluyor, uzlaştırıyor. Bir çok kez istifa etmeye çalışır, çünkü basit çöl yaşamını seven biridir.

Dolayısıyla Al-Saud ailesi, tahtın değişimini en yaşlı veliaht yerine aile meclisi ile karar verilen kişi olacak şekilde düzenler. Veliaht prens ve veliaht prens yardımcı kadroları ile aslında önceden gelecek yönetimin nasıl şekilleneceğine dair de bir süreç oluşturmuş olurlar.

Suudi kraliyet ailesi, bölgedeki en büyük 7 kabileden olan Anaza'dan gelir. Muhammed ibn- Saud ile Muhammed ibn Abd al-Wahhab (Abdülvahhab) 1744'te bir ittifak kurarlar. Wahhab dini kontrolü sağlar, Ibn Saud'da askeri ve politik gücü. Ulema ile ittifak böyle başladı. Dönem dönem ulema al-Saud'un politikalarını da eleştirdi: televizyondan kızların eğitimine kadar ...

Güç devrinde, kardeşler hiçbir zaman ulemanın fetvası olmadan Saud'dan Fahd'a taç devrini düşünmediler bile. Aynı şekilde 1962'de Faysal bir kalkınma programı planı duyurup, bir parçası olarak da televizyonun getirilmesi açıklayınca, 1963'te ulema ile bir restleşme yaşandı. Faysal ulemaya içerikte söz hakkı verince ara bulundu.

Fakat Faysal'ın bu kararı, Abdulaziz'in torunu Khaled bin Musaid tarafından protesto edildi, Khaled aynı zamanda bazı psikolojik sorunlardan da muzdaripti, 1961 ve 1963'te Viyana'da tedavi görmüştü. 1966'da Khaled kendi gibi düşünenlerle birlikte televizyon istasyonuna saldırdı, fakat polis onu vurarak öldürdü.

1979'da ise bir grup dindar fanatik, Mekke'de Kabe'yi bastı(seized). Bu ulusal bir tramva oldu ve al-Saud ulema ile daha fazla dindar gelenekselci bir tarafa eğildi. Kabe baskını sonrası Suudi Arabistan ultramuhafazakar oldu.

Kabe baskını Juhayman al-Utaybi tarafından planlandı. Lakabı "kaş çatan". Babası 1929'da Al-Saud'a karşı savaşmış biri. Bir süre Ulusal Muhafızlarda görev aldıktan sonra 1973'te Medine'ye geçiyor. Yeni İslami Üniversite yakınına yerleşiyor ama okula gitmiyor.

Üniversitenin dekanı çok meşhur din adamı Sheikh Bin Baz, muhafazakar konuşmaları ile tanınıyor. Batıda tanınma sebebi ise, Dünyanın düz olduğunu ilan ettiği fetvasıdır. Çünkü Müslümanların müslüman olmayan biri haber getirdiği zaman kanıt olmadan onların söylediklerini kabul etmemesi gerektiğini söylüyor. Taa ki 1985'te Prens Sultan bin Salman şeyhe kendi uzay yolculuğunda dünyanın yuvarlaklığını anlatıyor. Şeyh fetvasında ısrar etmiyor.

1970'lerde Bin Baz Dawa Salafiya al Muhtasiba grubunu başlatıyor. Suudi halkı üzerinde kendi dinsel görüşlerinin misyonerliğini yapıyorlar. Juhayman bu gruba katılıyor. 1977'de Juhayman'ın görüşleri din adamlarını rahatsız ediyor ve gruptan bağı kesiliyor. Suudi yöneticilerini gayri meşru ilan ediyor. Kendini takip edenlerden de Suudi yönetimine karşı durmalarını istiyor, nüfus kağıtlarını yok ettiriyor vs.

Juhayman Riyad'daki Imam Muhammed ibn Saud İslami Üniversitesinde adam toplarken genç bir öğrenci ile tanışıyor: Muhammed Abdullah Al-Qahtani. Al-Qahtani, ülkenin güneyindeki fakir bedevi kasabasında büyümüş biri. 1978'de Juhayman mehdilik fikrine kafayı takmıştır. Al-Qahtani Mehdi tanımına, soy, yapı, görünüm olarak uymaktadır.

1979'da Juhayman, kendini takip edenlerle Kabe etrafında (grand mosque-cami)'da geçici olarak konaklamaya başlamıştır. Suudi rejimi ile savaşa hazırlanmaktadır ve al-Qahtani'nin mesih olduğuna da artık inanmıştır. Juhayman tam da hicri takvim 1399'dan 1400'e geçtiği Kasım 1979'da Kabe'de al-Qahtani'nin mehdi olduğunu ilan etmeye karar verir. 20 Kasım 1979'da Juhayman ve takipçileri kendileri ve silahları içeri sokarlar. Sabah namazına çağrının yapıldığı 5:18'de anons sistemini devralırlar. Juhayman burada anons ile tüm Mekke'ye Muhammed Abdullah al-Qahtani'nin mehdi olduğunu iddia eder. Bunu duyan takipçileri de buldukları yerden çıkar ve barikat kurarak caminin kontrolünü alırlar.

Juhayman minarelere keskin nişancı gönderir. Duvarlara da nöbetçiler diker. Kraliyet ailesi durumdan haber olunca, Juhayman'ın daha önce tutuklandığını ve asi durumunu öğrenirler.

Kısa süre sonra askeriye ve Ulusal Muhafızlar camiye sarar ama saldıramazlar. Çünkü Kabe etrafında şiddet ve silah kullanımı dinen yasaktır. Kral Khaled(o yıldaki kral) ve kardeşleri ulema fetvası gelmeden aksiyon almazlar. Ulema "acil fetva" yayınlar.

Ertesi gün sabah 3:30'da ordu girmeye çalışır ve hafif silahlar kullanırlar ki yapısal zarar olmasın. Juhayman ve ekibi bir çok asker öldürür. 3 gün sonra 23 Kasım'da ulema ikinci fetvayı yayınlar. Bu fetvanın ön koşulu, Juhayman ve beraberindekilere önce teslim olma imkanı sağlanmasıdır. Fakat kimse teslim olmaz.

Fakat saldırı ile ancak 2 günde yerin üstündeki kısımlarda kontrol sağlanır. Juhayman ve ekibi ise caminin altındaki(underground) alana kaçarlar. 2 hafta Suudi askeriyesi delikler açar ve içeriye Fransa'dan alınan CS gazı basarak saklananları paralize ederler. Juhayman 4 Aralık 1979'da yakalanır.

Suudi ordusunda 127si ölü olmak üzere 588 vurulan vardır. Juhayman'ın adamlarının 177si öldürülmüştür. 63'de yakalanmıştır.

Olaydan sonra ulema, Khaled'e tüm bu ayaklanmaların sebebinin İslami olmayan uygulamaların yaygınlaşması olduğunu söylerler. Artık 1960'ların daha ılımlı Suudi Arabistan'ı kalmaz.

Aramco'nun Millileşme Süreci

3.bölümde bu süreç işleniyor.

1958'de Ahmed Zaki Yamani Cidde'de Suudi Arabistan'daki ilk hukuk bürosunu açıyor. Mısır, New York ve Harvard mezunu. Cidde'de aynı zamanda köşe yazarlığı da yapıyor ve Faysal'da yazdığı makaleleri okuyor. Faysal 1962'de Tariki'yi kovarak Yamani'yi petrol bakanı yapıyor. Yamani ılımlı, islami hassasiyetleri yüksek olan biri.

Yamani ilk defa 1968'de Beyrut'da Suudi Arabistan'ın Aramco'da %50 pay istediğini açıklıyor. Bunu millileştirme olarak değil de, ABD'li ortaklar için en iyisi olarak gerekçelendiriyor.

1970'e kadar talep arttıkça ABD üretimi arttırarak karşılık veriyor ve denge sağlıyordu. Fakat Teksas'taki ana sahalarda üretim düşmesi ile küresel talep artışı aynı zamana denk geldi. ABD ek üretim kapasitesi olmadığını gördü. 1971'de OPEC ülkeleri uluslararası petrol şirketleri (IOC)'leri varil başına 35 cent fiyat artışına ikna etti.

Şubat 1972'de Kral Faysal, resmi haber ajanıs ile "artık bir uzlaş" gerektiğini belirtti. Yani Aramco hissedarlığı konusunda uyarı verdi. 1 ay sonra OPEC toplantısı vardır ve öncesinde Aramco hisselerinin %20'sini Suudiler satın almayı makul görürler. Yamani'nin hedefi %50'dir ama %25'te anlaşılır, ayrıca 1981'e kadar %51'e kadar hisseye sahip olmada da mutabıktırlar. Anlaşma "Ortaklıkta Genel Anlaşma" olarak 2 Ekim 1972'de imzalanır. O yıllarda Suudiler %25 hisseye muhtemelen 500 milyon \$ ödemiştir.

1973'de Arap-İsrail savaşı başladıktan 2 gün sonra Viyana'da IOC'ler ile OPEC ülkeleri görüşmeleri başlar. Şirketler fiyatı 45 cent/varil arttırmak ister, Yamani ise 3\$ arttırılmasını ister. Görüşmeler bir hafta uzar. 16 Ekimde bir toplantı daha belirlenir. 14 Ekim akşamı Exxon ve Shell temsilcisi kendilerinin yapacakları birşey olmadığını söyler. Yamani kafada olayı çözer, şirketler kendileri bu anlaşmaya yanaşamazlar çünkü hükümetleri ve vatandaşları onları eleştirir. Ama yüksek fiyatlar onlar için de daha yüksek kar demektir. Bu IOC ve OPEC arasındaki son fiyat müzakeresidir.

16 Ekim 1973'te OPEC, IOC'lere sormadan tek başına fiyat yayınlamış. Faysal ve Yamani, Arap-İsrail savaşından dolayı politik baskı hissetmektedir ama petrol fiyatlarının politikadan ayrı olması gerektiğini düşünmektedirler. OPEC fiyatı %70 arttırarak 5.11\$/varil yapar.

Temmuz 1972'de Aramco 5.4 mv/g üretmektedir. Bir yıl sonra üretimi 8.4 mv/g'dür.

Savaş 25 Ekim'de biter. Fakat OPEC ambargoları 4.5 ay daha sürer. Kasım 1973'te petrol 16\$/v'e kadar yükselir. 12 Mart 1974'de Suudiler resmi olarak ambargoyu bitirir. Ambargo süresinde Irak ve İran üretim kesintilerine uymayarak daha çok ürettiler. Ekim 1973 ile Ekim 1974 arası Aramco hissedarları gelirlerinin %56 arttığını gördü.

11 Haziran 1974'te Suudilerin Aramco'daki payı %60'a çıktı. Kasım 1974 OPEC toplantısı sonrası Amerikalılar 100% Suudi sahipliğine hazır olduklarını bildirirler.

Faysal'ın baba bir kardeşi Prens Musaid bin Abdulaziz'in iki oğlu da oldukça olaylı. Khaled TV istasyonu baskınında öldürülmüştü. Diğer oğlan Faysal bin Musaid ise 24 Mart 1975'te saat 10:00'da Kuveyt heyeti, Yamani ve TV ekibinin olduğu ortamda Faysal'ı vurarak öldürür. Faysal öldüğünde 71 yaşındadır.

Kral Khaled olur ve veliaht prens de Fahd'dır.

Aralık 1975'de Yamani, Çakal Carlos lakaplı teröristin FKÖ ile birlikte OPEC binasına yaptığı eylemde esir alınır. Libya'ya kaçırılırlar. Açıklanmaz ama Suudiler para ödeyerek Yamani'yi serbest bıraktırırlar.

6 Mart 1976'da Florida'da Yamani ve Aramco yetkilileri bir toplantıya başladılar, 5 gün sonra Aramco, Suudilerin kalan hisseleri de satın almasında anlaşmalarını basına yayınladı. Suudiler'in 1.5-2 milyar \$ ödeme yaptığı zannedilmektedir.

Eğer anlaşma olmasa da 1993 yılında Aramco imtiyazı sona erecektir. 9 Mart 1980'de Suudi hükümeti satın almayı tamamlar.

Suudiler 1980'de tüm yönetimi alırlar.1988'e kadar şirket hala ABD'de Delaware'e kayıtlıdır.

1982'de Kral Khaled kalp krizinden 69 yaşında ölür.

Fahd 69 yaşında kral olur, ayrı anneden kardeşi Abdullah'da vefat prens olur.

1981-1983 arası yeni üretimlerin devreye girmesi ve talepteki daralmadan dolayı fiyatlar 30\$'ın altına düşer. Mayıs 1983 toplantısında resmi fiyat OPEC tarafından 29\$/v olarak açıklanır. Yamani burada Suudi Arabistan'ın "dengeleyici (swing) üretici" olacağını söyler yani diğer OPEC üyeleri kotaları kadar üretim yapacak, Suudiler kendi üretimlerini azaltıp arttırarak fiyat dengesini kuracak.

1983-1985 arası Suudiler üretimi 2.2 mv/g'e kadar düşürdü. 1985'de petrol geliri o kadar düştü ki, bütçe açığı GSYH'in 100%'üne ulaştı. Petrol geliri 1981'de 93 milyar \$'dan 1985'te 26 milyar \$'a düştü.

Fahd'ın sabrı taşmaya başladı. Yamani diğer OPEC üyelerini kotalara uymaya ikna edemedi. 1985 ortasında artık Suudilerin daha fazla yük taşımayacağını belirtti. 1986 başında Suudiler vanaları açtı ve petrolü indirimle satmaya başladı. 4 ayda petrol fiyatı 35\$'dan 10\$'a düştü. Oysa OPEC üretimi sadece %10 artmıştı.

Aramco bu yıllarda taşıma ve rafinericiliğe eğildi. Aramco'nun Ras tanura'da rafinerisi vardı. 1980'de çok daha büyük planları vardı. 1984'te Aramco Vela International Marine Company isimli tanker şirketi kurdu, 4 kullanılmış tanker ile. 1995'te 15 gemisi vardı.

1986'da Aramco'nun son Amerikalı CEO'su Kelberer, Aramco ile Texaco'yu ortak şirket Star Enterprises'da bir araya getirdi. Texas, Delaware ve Louisiana'da ortak rafineriler işlettiler. Texaco hisseyi sonra Shell'e sattı. Şirket ismi de Motiva Enterprises oldu. 2017'de Motiva ABD'deki en büyük rafineriydi.

Ekim 1986'da Kral Fahd, petrol fiyatının 18\$/v'e çıkarılmasına OPEC'in ikna edilmesi gerektiğini Yamani'ye söyledi. Yamani'de toplantıda kral böyle istiyor deyince, bir hafta sonra Yamani görevden alındı. Yamani haberi TV'den öğrendi. Yerine Tarik'inin yardımcısı Hisham Nazer geldi.

Nisan 1988'de Amerikalı CEO John Kelberer emekli olunca, yerine Ali al-Naimi geldi. İlk Suudi CEO. Birkaç ay sonra Saudi Arabian Oil Company kuruldu, Delaware merkezli Arabian-American Oil Company bu şirket altına alındı. İsmi devamlılık için Saudi Aramco kaldı. Naimi şirkete getir-götür işleri ile çocukken başlamış ve sonra yükselmişti.

Naimi yürüyüşleri ile tanınıyor. Viyana'da, Çin'de tempolu yürüyüşleri ve gazetecileri koşturması ile tanınıyor.

Irak savaşı, Suudi-ABD ilişkileri detaylı olarak anlatılıyor. Saddam körfeze petrol döktüğünde bunun Suudilere en büyük tehdidi deniz suyu kullanan su arıtma ve elektrik üretiminde soğutma ihtiyaçlarına zarar vermesi olarak görülüyor.

Naimi, Çin'e gittiğinde 1989'da ülkeyi "bisikletlerle dolu" olarak gözlemliyor. "Kim bizim petrolümüzü alacak" diye soruyor. Diğer Asya ülkelerine eğiliyorlar. Aramco 1991'de Güney Kore'de Ssangyong petrol rafinerilerini %35'ini alıyor, sonra ismi S-Oil oluyor.

Naimi'ye göre Aramco iki şey yapmak istiyor. Şirketi genişletmek ve piyasayı garanti etmek. 1994'te Filipinlerin en büyük rafinerisi Petron ile ortaklık kuruyor, 2008'de satıp çıkıyor. Japonlar ile 1991'de müzakereye başlıyorlar, 2004'de Japon rafineri şirketi Showa Shell'de %15 hisse alıyorlar. 2006'da Çin'de

3.5milyar\$'lık rafineri için müzakerelere başlıyor. 2010'da Aramco Japonya'nın stratejik petrol depolama tesisini sağlamak üzere anlaşmaya varıyor. 2017'de Petronas ile Malezya'da rafineri için anlaşılıyor.

2011'de Aramco ve Dow Chemical, Sadara Kimyasal Şirketi ortaklığı kuruyor. 2013'de Total ile Dahrhan yakınında SATORP isimli kimyasal şirketinin temelini atıyorlar. 2014'te Aramco ve Sinopec Kızıl deniz kıyısında Yasref rafinerisini açıyor.

Dönem dönem krallık hükümeti Aramco'ya karışmak istiyor. Ama Naimi'nin Kral'a dediği gibi "Ben senin şirketini yönetiyorum" lafı ile sahiplik Kral'da ama yönetim bağımsız bir anlam çıkıyor.

1995'de Kral Fahd'da kalp krizi geçiriyor. Veliht prens Abdullah, Kral'ın görevlerini devralıyor. Abdullah'ın annesi Rashid kabilesinden. Abdullah ile Sudairi kardeşler arasında gerginlik olduğu dedikodusu yayılıyor.

60 yaşında Ali al-Naimi Aramco'dan ayrılarak hükümet tarafına geçiyor. Yerine Abdullah Jumah CEO oluyor. İlk politika ve tarih mezunu CEO oluyor.

Bir not olarak, ne kadar petrol olduğu konusunda Aramco'nun eski başkan yardımcısı Othman Alkhowaiter sadece biraz skeptik, rezervlerin söylendiği kadar olmadığını söylüyor.

9 Haziran 2018

Barış Sanlı, barissanli2@gmail.com